

BOOKS

***Tomáš
Ruller.
Perform-
-made***

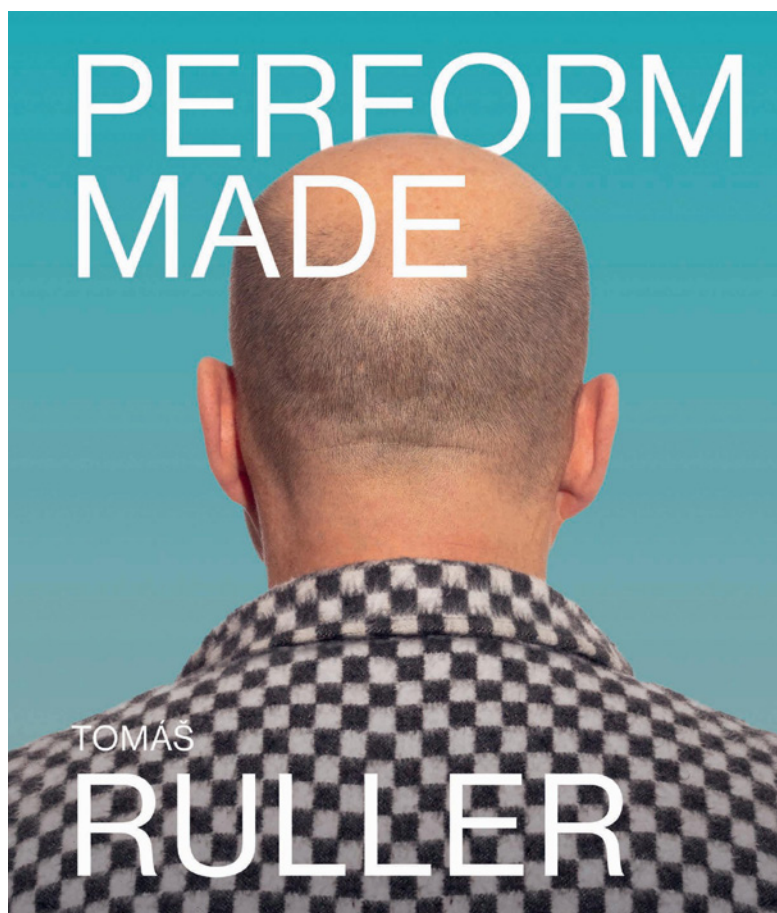
Ukazał się długo oczekiwany *catalogue raisonné* dzieł Tomáša Rullera, sporządzony przy jego udziale i obejmujący twórczość do roku 2020. Artysta nadal bardzo intensywnie pracuje, więc katalog będzie wymagał aneksów. Zasadnicza wartość krytyczna tej publikacji polega na wyczerpującym przedstawieniu wczesnej twórczości Rullera. Ten okres jest szczególnie ważny z dwóch powodów. Pierwszy jest taki, że w Czechosłowacji, w okresie poprzedzającym przełom polityczny w Europie Centralnej i upadek Żelaznej Kurtyny, niemal niemożliwe było swobodne uprawianie sztuki o charakterze konceptualnym i akcjonistycznym. Zachowana dokumentacja takich działań jest szczątkowa i bez komentarza twórcy trudna do zrozumienia dla współczesnych badaczy. Dlatego udział autora w jej opracowaniu czyni z tej publikacji tak istotne źródło wiedzy o tym okresie. Drugi wynika z licznych i bardzo żywych kontaktów Rullera z artystami i środowiskami pracującymi nad pokrewnymi zagadnieniami artystycznymi w Polsce. Ich początek sięga lat osiemdziesiątych, okresu Stanu Wojennego, a więc czasu wyjątkowo trudnego dla polskich twórców. Rezultatem tych kontaktów było powstanie formacji Black Market, której twórczość jest kluczowa dla historii sztuki performance, zarówno polskiej jak i światowej.

Ruller prezentował swoją twórczość w Polsce ponad 15 razy (!). Uczestniczył w ważnych festiwalach sztuki performance, takich jak Zamek Wyobraźni (Bytów/Ustka) czy InterAkcje (Piotrków Trybunalski), organizowanych w latach dziewięćdziesiątych i początkowych dwutysięcznych, a więc w okresie wielkiego boomu na tą sztukę w Polsce. Ale może najważniejsze były pobyty w latach osiemdziesiątych, na zaproszenie Grzegorza Dziamskiego, teoretyka sztuki konceptualnej i organizatora takich inicjatyw, jak spotkania pod hasłem Expanded Theater w Międzyzdrojach w 1983 roku, kontynuowane w jego galerii Maximal Art i sympozjum w Jabłoncej (rozmowa z Dziamskim jest opublikowana w tym katalogu, datowana na rok 1985). Zaowocowały one najpierw współpracą z Zygmuntem Piotrowskim, w konsekwencji prowadzącą do założenia Black Market. Wszystkie te fakty arty-

styczne zostały zebrane i bardzo detalicznie opisane w omawianym katalogu. Ruller był w Polsce w 2010 roku z okazji dwudziestej piątej rocznicy powstania Black Market (Lublin, Warszawa). W 2022 roku pojawił się znowu w ASP w Gdańsku na festiwalu FNAF (FNAF – Festival of Naked Forms zainicjowała Lenka Klodová w Pradze w 2015 roku, a od dwóch edycji ma on odsłonę w gdańskiej ASP).

Performance nie jest jedynym rodzajem sztuki uprawianej przez Rullera. Należy on także do pionierów sztuki mediów w Czeskiej Republice. Jest założycielem Wydziału Video-Multimedia-Performance w Brno University of Technology, od 1992 roku. Równie ważne miejsce w jego twórczości odgrywa rzeźba, obiekt, instalacja. Cała jego różnorodna twórczość została zaprezentowana na wystawie w Brnie w galerii Dům umění města Brna, pod takim samym tytułem jak omawiany katalog, wydany w związku z tą wystawą. W katalogu znajdziemy także informacje o kulisach pozyskania ze Stanów Zjednoczonych - z inicjatywy Rullera - prac wideo i dokumentacji Woody'ego i Steiny Vasulków i ustanowienia w Dům umění města Brna instytucji pod nazwą Vašulka Kitchen będącej centrum studiów nad ich twórczością, która jest kluczowa dla historii sztuki obrazu medialnego.

Katalog otwiera pierwsza zrealizowana praca Rullera. Rzadko zdarza się, aby już na samym początku kariery artysta stworzył pracę tak dojrzałą, która pozostaje dla niego punktem odniesienia na późniejszych etapach kariery, a co więcej stanowi wsparcie dla rozumienia i interpretacji jego aktualnej twórczości. *By the Way* to performance do fotografii wykonany w jaskini Pekarna, w górach Moravian Karst, w 1974 roku. Ruller miał wtedy niespełna 18 lat. Na fotografii widzimy niewyraźne postaci stojące w jaskini. Praca jest – świadomym – odniesieniem do platońskiej przypowieści o jaskini. Artysta wyznaczył tu pole gry jaką prowadzi między reprezentacją a światem otaczającym w swoich performance, a od 1983 roku w pracach wideo. Przy czym, materiał zawarty w katalogu, jak i sposób jego strukturalizacji w ramach tej publikacji, jednoznacznie wskazują na live art jako prąródło i fundament całej jego różnorodnej twórczości.

Tomáš Ruller: Perform-made: Resistant Moments. Edited by Pavel Liška, Dušan Brozman, and Tomáš Ruller. Praha and Brno: Karel Kerlický - KANT and Brno University of Technology - VUTIUM Press, 2021. Wszystkie teksty zostały opublikowane także w języku angielskim.

W świetle kategorii współczesnej performatyki jest całkowicie zrozumiałe zarówno szerokie rozumienie kategorii performance, jak i używanie tej praktyki w rozmaity sposób, także dokamero-wo. Jednak należy zauważyć, że Ruller stosował rozszerzoną (expanded) performatykę w swoich realizacjach od początku, od owej akcji w jaskini platońskiej. Performance jest dla niego także sposobem budowania relacji między mediami i łączenia mediów sztuki, zgodnie ze źródłową zasadą dialektyki mediów Dicka Higginsa, twórcy teorii i praktyki sztuki intermedialnej.

W późniejszych latach Ruller wielokrotnie powraca do działań w jaskini. Często też pracuje w przestrzeniach w rozmaity sposób zamkniętych czy izolowanych, bądź inaczej wydzielonych. Pra-

ca w ukryciu wynika ze sposobu rozumienia sztuki jako doświadczenia wewnętrznego, ale ściśle powiązanego z kondycją fizyczną, somatyczną artysty. Częstym miejscem realizacji jest też pejzaż, naturalne otoczenie. Ten sposób działania jest charakterystyczny dla artystów w Czechach, jak i innych krajach za Żelazną Kurtyną, gdzie wyjście poza galerie i poza miasto było koniecznością wobec systemu kontroli i cenzury państwa, a zarazem stanowiło poszukiwanie enklaw wolności artystycznej i świadczyło o determinacji artystów chcących tworzyć sztukę mimo wszystkich przeciwności. Te decyzje, zdawałoby się - wtedy - będące aktami desperacji, dziś są ważnymi dokumentami sztuki współczesnej. Pokazują jak dzięki uporowi artystów mogła ona istnieć i się rozwijać, mimo wszystko.

Stąd w tym obszarze geograficznym ukształtowała się specyficzna odmiana land art. Inaczej niż jej amerykański odpowiednik, nie operowała gigantyczną skalą, a wręcz przeciwnie – była personalna; to interwencja w pejzaż, którą można wykonać własnymi rękami *in situ*. Akcje i instalacje tego typu mają charakter site specific, co jest kluczową praktyką lat dziewięćdziesiątych. Jednak ze względu na wspomniane warunki tworzenia w Czechach, ta praktyka była rozwijana przez Rullera już od początku lat osiemdziesiątych. Jego liczne realizacje outdoor bazują, tak lub inaczej, na elemencie performatywnym, który był kluczowy zarówno dla tej sztuki jako lokalnego zjawiska, jak i praktyki własnej Rullera. Zarazem, była ona w punkcie wyjścia powiązana z konceptualizmem, operowała znakiem i logiką tautologii. Ale inaczej niż realizacje w white cube była kontekstualna *par excellence*. Odnosiła się zarówno do miejsca realizacji, jak i – szerzej rozumiana - stanowiła manifestację polityczną wolności w totalitaryzmie. Innym zagadnieniem rozwijanym przy tej okazji, a należącym do metodologii konceptualizmu, była dokumentacja i późniejsze prezentacje śladów działania. Jest to istotne dziś, w sytuacji gdy każda najdrobniejsza nawet pozostałość ma wartość muzealną. Katalog prac Rullera dowodzi jak ważne są strategie pracy z dokumentami sztuki i tworzenie dokumentów przez artystów. Katalog *Perform-made* stanowi wzorcowy przykład opracowania dokumentacji sztuki żywej.

Osobny rozdział w tym katalogu, jak i w życiu artystycznym Rullera, stanowi 'art of meeting' – tworzenie sztuki z innymi, wspólnie, które jednocześnie jest tworzeniem sztuki własnej, w zgodzie ze sobą, bez utraty ani odrobiny indywidualności. Oparcie sztuki na podmiotowych relacjach międzyludzkich wymaga wypracowania specjalnej metodologii. Ta z kolei wynika z praktyk warsztatowych, edukacyjnych, w których ma miejsce zwrotny przekaz informacji między nadawcą a odbiorcą. A więc znów natrafiamy na sytuację dynamiczną, czyli performatywną, gdyż w takiej dwustronnej relacji żadna ze stron nie może pozostać bierna. Przykłady wspólnej pracy znajdziemy już w najwcześniejszej praktyce Rullera. Należy

do nich także inicjalna dla niego akcja w jaskini. Współpraca z Zygmuntem Piotrowskim stanowiła rodzaj ukoronowania procesu rozwijania tej praktyki. Była ona tak udana także z tego powodu, że również Piotrowski uznawał współpracę warsztatową z innymi za jeden z fundamentów swojej praktyki twórczej. W katalogu znajduje się zdjęcie zorganizowanej przez Rullera 'sytuacji' podczas spotkania Expanded Theatre. Sytuacja to słowo-klucz jego praktyki tego typu. Zbiorowe performance są organizowane przez niego do dziś pod nazwą *Open Situation*. Zdjęcie przedstawia osoby stojące na tle morza (*Stand-up*). Kadr jest podobny do ujęć sytuacji w jaskini. I to podobieństwo wynika z charakteru formy akcyjnej opartej na 'czystej' obecności – artyści, innych, a w rezultacie wspólnej. Wspólna praca z Piotrowskim doprowadziła do powstania międzynarodowej grupy Black Market (pierwsze kolektywne performance pod tą nazwą odbyły się w 1985, ostatnie w 2010 w rocznicę powstania). Katalog Rullera stanowi podstawowe źródło do studiowania historii grupy poprzez opublikowane w nim dokumenty, teksty źródłowe, korespondencję. Informacje na ten temat znajdujemy także w szczegółowym kalendarium twórczości artysty. Współpraca międzynarodowa przełamywała ograniczenia polityczne tego czasu wynikające z funkcjonowania Żelaznej Kurtyny. Zarazem zaistnienie takiej wymiany zapowiada schyłek post-jałtańskiego podziału Europy na wschód i zachód.

Katalog dowodzi, że cała sztuka Rullera opierała się, i opiera do dziś, na dialektycznym uzgodnieniu sprzeczności między wzorcami kulturowymi, praktykami i mediami sztuki, indywidualnymi i kolektywnymi postawami. Zgromadzona dokumentacja pokazuje, że Ruller wypracował metodę twórczą opartą o performance, która tym niemniej zawsze może zostać otwarta i zintegrowana z praktykami innych twórców. Indywidualne jest społeczne – to konkluzja z długiej drogi artystycznej Rullera.

Łukasz GUZEK